

На основу члана 33. став 1. Закона о ученичком и студентском стандарду ("Службени гласник РС", бр. 81/92, 49/93, 53/93, 67/93 и 48/94),
министар просвете доноси

**ПРАВИЛНИК О ПРОГРАМУ ВАСПИТНОГ РАДА У ДОМОВИМА
УЧЕНИКА СРЕДЊИХ ШКОЛА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ**

Члан 1.

Овим правилником утврђује се Програм васпитног рада у домовима ученика средњих школа Републике Србије.

Програм из става 1. овог члана одштампан је уз овај правилник и чини његов саставни део.

Члан 2.

Даном ступања на снагу овог правилника престаје да важи Правилник о програму и начелима организације васпитног рада у домовима ученика ("Просветни гласник", ванредни број /1973).

Члан 3.

Овај правилник ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у "Просветном гласнику".

Број 110-00-33/97-05
У Београду, 21. октобра 1997. године

Министар,
проф. др **Јово Тодоровић**, с.р.

ПРОГРАМ ВАСПИТНОГ РАДА У ДОМОВИМА УЧЕНИКА СРЕДЊИХ ШКОЛА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

УЧЕЊЕ И РАЗВИЈАЊЕ ЛИЧНЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧЕНИКА

I. ЦИЉЕВИ ВАСПИТНОГ РАДА У ОБЛАСТИ УЧЕЊА

Основни циљ васпитног рада са ученицима у области учења је **постизање оптималне школске успешности**.

Из тог основног циља произлази више специфичних циљева.

а. развијање радних навика - усвајање рационалних техника школског учења и интелектуалног рада,

б. развијање опште компетентности ученика - утврђивање реалистичног нивоа аспирација у школском учењу и професионалном развоју, разумевање природе учења и заузимање активног односа према сопственом учењу и личном развоју,

в. формирање образаца кооперативног понашања - повезивање индивидуалног и групног учења, заједничко разматрање појединих питања и проблема у области сазнања и вредносних оријентација, оспособљавање за различите облике продуктивног учешћа ученика у животу дома и домским активностима.

У практичном раду са ученицима ваља разликовати више нивоа реализације наведених циљева:

1. одржати и унапредити школску успешност ученика.
2. укључити заинтересоване ученике у активности које су усмерене на унапређење и развијање личне компетентности.
3. омогућити ученицима да упознају природу учења и улогу појединих врста учења у развоју и мењању личности током детињства, адолесценције и зрелог доба.
4. формирати активан однос ученика према учењу као склопу разноврсних активности којим могу да усмеравају и обликују сопствени психофизички и психосоцијални развој.

Само први ниво реализације односи се на васпитни рад у свим домовима ученика. Једна од основних и конкретних мера ефикасности васпитног рада је оптимална школска успешност сваког ученика. Остали нивои реализације допуштају извесну диференцијацију ученика, јер се везују за њихова интересовања, предзнања, склоности, специфичне потребе и у већини случајева би требало да подразумевају самостални избор између понуђених тема и активности. Осим тога, што су циљеви сложенији, њихова реализација у већој мери захтева допунско стручно оспособљавање васпитача и обезбеђивање што повољнијих услова за васпитни рад (нпр. рад у мањим групама, располагање најсавременијом опремом, могућност повременог ангажовања различитих стручњака и сл.).

II. ПРОГРАМСКИ ЗАДАЦИ И САДРЖАЈИ ВАСПИТНОГ РАДА У ОБЛАСТИ УЧЕЊА И РАЗВИЈАЊА ЛИЧНЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧЕНИКА

Наведене нивое реализације циљева у области учења и развијања личне компетентности можемо схватити као хијерархију задатака васпитног рада са ученицима у дому. Из тога следи да су **главни програмски задаци**:

1. одржање и унапређење нивоа школске успешности ученика,
2. ангажовање ученика на унапређењу и развијању личне компетентности сфере интелектуалног рада и социјалног понашања,
3. упознавање природе учења, улоге сазревања, учења и личног ангажовања у формирању личности, и

4. формирање активног и конструктивног односа ученика према сопственом психофизичком и психосоцијалном развоју.

Сваки од тих задатака се остварује кроз реализацију програмских садржаја, коришћење одговарајућих облика и метода васпитног рада и стварање оптималних оријентационих и техничких услова за непосредни рад са ученицима.

У остваривању наведених задатака васпитач има двојаку улогу: организациону и инструктивну. **Организациону улогу** васпитач може да дели са ученицима тако што ће им омогућити да предлажу програмске садржаје, да учествују у планирању и припремању реализације тих садржаја. **Инструктивну улогу** васпитач може поделити са другим васпитачима (по принципу размене искустава и вештина), са стручним сарадницима, са позваним гостима, али и са старијим и талентованијим ученицима.

1. ПРОГРАМСКИ САДРЖАЈИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ОДРЖАВАЊЕ И УНАПРЕЂЕЊЕ НИВОА ШКОЛСКЕ УСПЕШНОСТИ УЧЕНИКА

1.1. Организациона улога васпитача: обезбеђивање услова за учење у дому

Обезбеђивање оптималних услова за учење. Кућним редом се одређују просторије за учење и време учења. Обезбеђење оптималних физичких услова за учење (радна места, размештај у простору, осветљење, вентилација). Васпитачи и стручни сарадници утврђују облике помоћи коју могу пружити ученицима. Опремена домске библиотеке књигама које су потребне ученицима, посебно часописима, приручницима, енциклопедијама и другим изворима информација који су ученицима потребни за учење и обављање школских задатака. Текуће информисање и размена информација - огласне табле, састанци, билтени и сл. *Опита радна атмосфера:* израда панела и декорација које су у функцији визуализовања циљева учења, норми понашања, правила ефикасног учења, сентенци о учењу, личних амбиција и сл.

Упознавање ученика са домом. Упознавање организације живота и рада у дому, просторних и материјалних услова за индивидуално и групно учење, за учење по потреби и личном избору. Норме понашања у време организованог учења. Упознавање са васпитачем и стручним сарадницима, начинима њиховог праћења активности и ефикасности ученика, могућности за индивидуалне и групне разговоре, заказивање разговора и сл. Васпитач прати рад ученика, обраћа пажњу на факторе који утичу на учење и ефекте учења, као што су мотивација ученика, квалитет концентрације пажње при учењу, способности за учење, памћење и разумевање.

Организовано учење у интересним групама. Када се укаже потреба или заинтересованост ученика потребно је да се организује додатни инструктивни рад из појединих школских предмета, као и допунске активности за талентованије ученике из домена оних школских предмета у којим постижу високе резултате.

1.2. Инструктивна улога васпитача: оспособљавање ученика за рационално и ефикасно учење и извршавање школских задатака

Планирање учења и учење по плану. Планирање градива и времена. Врсте планирања - с обзиром на циљеве учења, трајање учења, тежину и обим послова које учење обухвата. Избор места и времена учења. *Флексибилна организација учења* као начин превенције монотоније, досаде, умора и презасићености.

Методе и технике успешног учења. Истицање циља, предвиђање позитивних ефеката његовог остваривања. Фазе и активности у учењу. Врсте учења: учење распоређено у времену, концентрисано учење; глобално учење, партитивно учење. Техника активног учења: изводи и белешке, усмено и писмено преслишавање. Како препознати пасивно учење? (неистицање циља, вишеструко узастопно читање без рекапитулације и извода, учење напамет смисаоног материјала...)

Чиниоци који детерминишу учење. Чиниоци који учење чине ефикаснијим и чиниоци који ометају учење. *Персонални чиниоци:* предзнање, способности, потребе, мотиви, емоције. *Средински чиниоци:* културни, материјални, кадровски. *Педагошки чиниоци:* квалитет наставе, уџбеника, оцењивања. *Радне навике* - ефекат персоналних и социјалних утицаја: како настају и нестају, како се одржавају и унапређују. Каква је улога радних навика у општој ефикасности ученика. Анализа и процена сопствених радних навика.

Мотивација за учење. Радозналост, аспирације, тежња ка компетентности. Мотив постигнућа. Унутрашња и спољашња мотивација. *Перцепција наставних предмета:* занимљивост, корисност, тежина. *Мотиватори* - позитивни и негативни. Захтеви и забране. Похвале и покуде. Награде и казне. Познавање резултата и оцењивања. *Такмичење:* са самим собом, са другим ученицима, са објективизираним стандардом.

Памћење и заборављање. Краткорочно и дугорочно памћење. Репродукција, реконструкција и сећање. Спонтано и активно заборављање. Обнављање градива. Уштеда у учењу.

Праћење тока и ефеката учења. Напредовање у току учења. Показатељи напредовања: питања и задаци у уџбеницима; контролно (само) тестирање. *Школско оцењивање.* Оцена као повратна информација. Оцена као инструкција за даље учење. Оцена као мера постигнућа. *Испитна ситуација:* значај самопоуздања и емоционалне самоконтроле, утицај позитивне и негативне анксиозности на учинак. Репланирање учења и кориговање начина рада.

Анализа личног (не)успеха. Како је учење планирано, а како је остварено? Могући разлози одступања од плана. Флексибилан однос према реализацији плана. Шта ученик може рећи о својим амбицијама, свом залагању, својој одлучности, својој упорности, непредвидивим проблемима с којима се суочио и другим околностима које су утицале на његово учење у претходном периоду?

Како побољшати успех? Шта је неуспех, а шта недовољан успех? Које су манифестације неуспеха? Колико траје неуспех? Шта је условило неуспех? Какве су последице неуспеха? *Атрибуција успеха и неуспеха.* Мењање атрибутивног стила код неуспешних ученика (померања акцента са способности на залагање, са стицаја „непредвиђених околности“ на ваљан избор циља). Индивидуално и групно мењање односа према учењу, мењање организације учења.

2. АНГАЖОВАЊЕ УЧЕНИКА НА УНАПРЕЂИВАЊУ И РАЗВИЈАЊУ ЛИЧНЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ

2.1. Учење и трансфер учења

Трансфер учења и учење за трансфер. Образовни програми и сналагање у свакодневним животним ситуацијама. Трансфер школских активности на развој способности. Активан и креативан став према учењу. Увежбавање примене знања. Учење учења.

Извори знања и средства учења. Како доћи до потребних информација? Коришћење библиотеке. Медиатека. Образовни филмови. Образовни софтвер: образовни програми, популарна наука, уметност, лепа литература, забава и други садржаји на дискетама, компакт дисковима, Интернету и сл.

Читање. Шта је циљ читања? Технике читања. Мерење брзине и ефикасности читања. Врсте читања. Информативно читање. Аналитичко читање. Доживљајно читање. Вежбање појединих врста читања. Рад са књигом: читање и пратеће активности (вођење белешки, сачињавање извода, израда речника, цртање схема). Читање и активно учење.

Култура говора. Реторика, комуникација, говор и разговор. Усмено излагање о задатој теми: рашчлањавање, структурисање, илустрације, реторичка питања, обрти, закључивање. Слободно приповедање. Гласовна артикулација. Акценти.

Култура писменог општења. Врсте писама. Приватна преписка. Обраћање разним установама. Електронска пошта: пошљалац, порука, прималац.

Општа анализа школског успеха. Зашто се јављају индивидуалне, групне и социјалне разлике у школској успешности. Шта условљава успех одељења, разреда, школе. Како се проблеми у раду, настави и оцењивању одражавају на школски успех ученика. Изостанци са наставе: учесталост, разлози, ефекти, проблем надокнађивања пропуштеног.

3. ПРИРОДА УЧЕЊА И УЛОГА УЧЕЊА У ФОРМИРАЊУ ЛИЧНОСТИ

3.1. Учење као стицање одређених облика социјалног понашања

Инструментално учење. Позитивни и негативни исходи учења ("поткрепљење"). Стварање навика, вештина и умења.

Учење по моделу. Модели, узорни. Посматрање и учење. Опонашање модела: гестикација, говор, одевање, манири, спољашњи изглед. Поистовећење са моделом: животни циљеви, вредности, морални, стандарди, карактерне особине.

Улога као модел: очекивано и прописано понашање, традиционални обрасци понашања, интерперсонални односи, став према окружењу.

Учење увиђањем. Учење као процес решавања проблема. Уочавање проблема и сналажење у проблемским ситуацијама. Трагање за недостајућим информацијама и знањима. Стратегије решавања проблема.

Когнитивно-емоционална динамика процеса учења. Ученикова концепција школе, наставе и образовања. Перцепција и оцена значаја школске успешности. Доживљај успеха и неуспеха као фактор става према учењу, школи, појединим наставницима и наставним предметима. Школски успех и слика о себи. Психолошке промене изазване дуготрајним неуспехом.

4. ФОРМИРАЊЕ АКТИВНОГ ОДНОСА УЧЕНИКА ПРЕМА СОПСТВЕНОМ РАЗВОЈУ

4.1. Школовање и образовање

Образовање и свакодневно искуство. Породица, суседство, вршњаци, локална средина, масовни медији као извори знања, образаца понашања, система вредности.

Образовање и професионални развој. Избор средње школе, професионална оријентација. Личне аспирације, предузимљивост и предузетништво. Промене у технологији и организацији рада. Идеја о перманентном образовању.

Самообразовање. Читалачка интересовања ученика. Самостални избор посебних образовних програма (нпр. учење страних језика, рада на компјутеру, детаљније упознавање појединих области науке и сл.).

4.2. Одрастање и укључивање у друштвени живот

У времену одрастања и укључивања у друштвени живот млади се суочавају са многим појавама, збивањима, разноврсним вредносним оријентацијама, често опречним обрасцима понашања и деловања. Ученици осећају потребу да најпре јасно формулишу, а затим и да разреше сазнајне, вредносне и практичне дилеме на које наилазе у свом непосредном и у ширем друштвеном окружењу. Зато су у овом одељку основа програма васпитног рада наведене неке од типичних тема о којим млади расправљају и за које су показали интересовање.

Развој личности. Сазревање, учење и развој. Психофизички и психосоцијални аспекти развоја. Лично ангажовање. Значај физичких, интелектуалних и социјалних активности. Детињство, младост, зрело доба.

Адолесценција. Социјални положај младих. Интелектуална компетентност адолесцената. Афективни проблеми. Анксиозност. Осећање прихваћености и неприхваћености. Самопоуздање и самопоштовање.

Међулична наклоност. Близина, учестали контакти, пријатан изглед, лепо понашање, високе способности, комплементарност потреба, сличност интересовања, ставова, уверења, вредности и црта личности као чиниоци јављања наклоности и пријатељства. Обрасци пријатељства: обострана спонтаност и задовољство, узајамно прихваћање и поштовање, искреност и поверење, разумевање и помагање.

Младаљачка љубав. Наклоност и романтична љубав. Обрасци романтичне љубави: занесеност вољеном особом (једнострана или обострана фасцинираност, идеализовање, искључивост, сексуална пожељност) и брига о вољеној особи (крајња несебичност, пожртвованост, штићење). Љубав и учење. Љубомора. Неузвраћена љубав. Љубав и стваралаштво. Љубав у књижевним делима.

Брак и породица. Мотиви за склапање брака. Врсте брачних заједница. Планирање породице. Родитељство. Зашто је потребно породично законодавство? Права и обавезе родитеља. Права детета. *Васпитна функција породице.* Васпитни стил - успостављање емоционалне везаности (срдачни насупрот хладних односа), степен самосталности детета (пермисивна и реструктивна контрола понашања, неговање аутономије детета).

Социјални односи. Односи међу припадницима различитих друштвених група. Односи међу друштвеним слојевима. Односи међу верама. Међунационални односи. Политички односи. Проблем вођства. Вође и следбеници. Интернационализам и национализам. Мултикултурно друштво: Интеркултурне везе: *Основна начела хуманих односа:* лична аутономија, толеранција разлика, једнака права, праведност, пријатељство, солидарност, алтруизам, поверење, уважавање.

Међугенерациски односи. Социјалне и психолошке консеквенце асиметричности међугенерациских односа. Деца и родитељи. Ученици и наставници. Млади и стари. Преношење искуства, знања, обичаја, система вредности. *Традиција и традиционализам.* Друштвено памћење и друштвено заборављање. Облици и механизми друштвеног учења: социјализација, енкултурација, едукација и индоктринација.

Општи обрасци социјалног понашања. Сарадња и размена. Ривалство и такмичење. Конфликти и овладавање конфликтима. Начини решавања интерперсоналних и групних конфликта.

Лепо и ружно понашање. Бонтон. Манири у односима млађих и старијих, мушкараца и жена, познаника и непознатих. Формални и неформални односи. Ословљавање. Поздрављање. Разговор. Телефонирање. Писма. Хумор и шале. Грдње и псовање.

Религија и религиозност. Религија некад и сад. Врсте религија. Секте. Религија и њене институције. Црква и њена хијерархија. Основне религијске догме. Религијске вредности. Верски симболи, обичаји и норме. Верска пропаганда. Верско образовање. *Религиозност као аспект личности јединке.* Религиозно искуство. Ступњеви религиозности. Верска толеранција. Атеизам.

Магија и сујеверје. Отворена питања у разумевању природе. Образовна и културна запуштеност.

Масовни медији. Информисање и пропаганда. Уметност и кич. Забава и сензационализам: Циљне групе и технике манипулације. Критички став према порукама масовних медија.

III. УПУТСТВО ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ: ОБЛИЦИ, МЕТОДЕ, ТЕХНИКЕ И СРЕДСТВА ВАСПИТНОГ РАДА У ДОМУ

КОРИШЋЕЊЕ НАВЕДЕНИХ ПРОГРАМСКИХ САДРЖАЈА

Наведени програмски садржаји су **листа сугестија**. Које садржаје и колико садржаја ће обухватити програм васпитног рада у неком дому и са неком конкретном групом ученика, зависи од васпитача, стручних сарадника и самих ученика, као и од објективних услова, као што су расположиво време, простор, опрема, потребни материјали и сл.

Једна или неколико програмских целина које су оцењене као значајне могу се узети као окосница рада током дужег временског периода. Сва остала важна питања концентришу се око тако изабране средишне теме. Битно је да се програм рада садржински не преоптерећује, да буде разноврстан, али не и амбициозан да обухвати "све" или "што више".

Одабране садржаје могуће је обрађивати на разне начине - од предавања "екс катедра" или панела који чине неколико "мини предавања", преко приказивања филмова, анализирања актуелних збивања, давања селекционисаних текстова на читање и дискусија о појединим темама, до организовања посебних тематских секција, извођења серије радионица и предузимања конкретних акција. Битно је да начин рада буде прилагођен узрасним специфичностима ученика, њиховим афинитетима за динамичне, разноврсне и партиципативне форме рада.

ОБЛИЦИ И МЕТОДЕ РАДА

Доминантни облици рада у дому су индивидуални рад, рад у паровима, рад у малим групама и рад са васпитном групом као целином.

У изузетним ситуацијама користе се "фронтални" или "пленарни" облици рада за које је карактеристично да у њима учествује велики број ученика у улози посматрача или слушалаца, а мањи број у улози актера или извођача.

Посебно се може говорити о масовним облицима рада, као што су добротворне или радне акције, велике домске приредбе, смотре, изложбе, такмичења, сусрети домова и сл.

Зависно од облика рада, могу се користити различите методе или технике рада.

У ИНДИВИДУАЛНОМ РАДУ УЧЕНИКА доминирају технике рада са књигом, текстом, компјутером, разним инструментима и приборима (за цртање, моделовање, компоновање и свирање, израду макета и разних предмета и сл.).

У ИНДИВИДУАЛНОМ РАДУ СА УЧЕНИЦИМА доминира метода разговора која се ослања на технике добијања и давања информација, уверавања, подстицања и спречавања (разумевања, одговарања од намера и сл.). Поред ад хок разговора, који су иницирани од стране ученика или неким запажањем васпитача, треба припремити и организовати серије разговора са појединим ученицима када за то постоје педагошки или психолошки разлози.

РАД У ПАРОВИМА И МИКРО ГРУПАМА (групама од три до пет чланова) темељи се не непосредној вербалној комуникацији, претежно користи технике координације, сарадње и размене.

У ГРУПНОМ РАДУ са васпитном групом могу да доминирају различите дискусионе и радне методе. У дискусионим методама се користе технике вербалне и невербалне комуникације, разне стратегије групног одлучивања и групног решавања проблема и сл. Рад у групи може бити прожет већим или мањим захтевима за

координацијом, узајамним усклађивањем, разменом подршке, сарадњом, ривалитетом и такмичењем.

Постоји више основних модела васпитног рада у малој групи, па се према тим моделима и разликују више врста васпитних група.

Едукативне групе су усмерене на стицање или унапређивање одређених знања, вештина, умења. Оне функционишу по *педагошком моделу*, јер су чланови групе у улози ученика, а руководилац групе у улози тренера или учитеља. Њихова специфичност је у томе што се не баве само образовним садржајима, већ се систематски баве и карактеристичним групним појавама, као што су групни процеси, интерперсонални односи, ефикасна комуникација и сл. Циљ је да чланови групе формирају одговарајуће појмове и стекну знања о основним групним појавама. Претпоставка је да таква групна искуства унапређују социјалну ефикасност чланова, побољшавају комуникацијске вештине и подижу ефикасност групног или екипног рада.

Развојне групе имају за циљ да активирају личне потенцијале чланова, подстакну њихов укупни лични развој. Оне то постижу тако што стварају ситуације у којима чланови могу слободно, у толерантној и подржавајућој атмосфери, да искажу своје идеје, осећања, страхове, незадовољства и све друге преокупације. Развојне групе функционишу по *моделу отворене или слободне комуникације* (те се називају и сусретне, или енкаунтер групе), јер инсистирају на равноправности свих чланова, толерисању разлика и испољавању индивидуалности. Наизглед у њима је улога руководиоца сведена на најмању меру. Улога руководиоца је да покрене групу, да инсталира правилна понашања, да прикаже обрасце поступања, и евентуално да интервенише ако ток групних процеса добије изразито непожељан ток.

Активистичне групе се окупљају око неког животног проблема који је заједнички за све чланове. Њихов је циљ да кроз групну дискусију чланови групе постану свесни карактера проблема, узрока који доводе до њега и да се осете способним да се суоче с тим проблемом, да отклоне узроке који га изазивају. У основи стратегије рада тих група је *модел освећивања*. Група подиже члановима самопоштовање и самопоуздање, усмерава их на решења која су истовремено довољно радикална и сасвим прагматична. У дому се могу основати дружине које би се бавиле разним областима хуманитарног и друштвено ангажованог рада (секције Црвеног крста, еколошког покрета, покрета за мир, за права деце, борбе против социјалне дискриминације и сл.).

У пракси постоје многе варијанте и комбинације тих група, па их већина корисника недиференцирано означава као (психолошке) "радионице".

У ФРОНТАЛНОМ ИЛИ ПЛЕНАРНОМ РАДУ доминирају методе предавања и демонстрирања (показивања) уметничких изведби, филмских и тонских снимака, разних модела, схема и сл. илустрација.

МАСОВНИ ОБЛИЦИ РАДА, су по правилу, сложени из свих основних облика, метода и техника рада. Њихова специфичност је што проширују социјални простор својих актера и стварају услове за квалитетно нове доживљаје. Масовни облици рада могу се темељити на заједничкој акцији *без окупљања учесника* и на заједничкој акцији *са окупљањем учесника*.

Масовне акције без окупљања учесника су нпр. разне добротворне, уметничке и информативне акције у којим долази до сакупљања материјалних добара, размене новина или уметничких производа и сл. Оне подразумевају организован рад, комуницирање путем телефона, писма, електронске поште и сл. Кохезивна снага тих акција су заједнички циљеви и заједничке вредности.

Масовне акције са окупљањем су нпр. сусрети, смотре, такмичења, логоровања и друга окупљања ученика из више домова ради реализовања одређених спортских, рекреативних, уметничких, радних или образовних акција. То су у организационом погледу веома сложене акције. Оне омогућују ученицима да обављају различите послове у току припреме, планирања, организовања и извођења тих акција.

Сви облици рада пред васпитача постављају веома деликатне захтеве. Потребно је да изабрани облик рада одговара постављеном циљу и садржају који се обрађује, да је подесан с обзиром на број ученика и остале објективне услове рада. Просторни и технички услови такође одређују које од наведених тема ће моћи да се обрађују на начин који поуздано води остваривању постављених циљева.

РАЗВИЈАЊЕ ЛИЧНОСТИ И СОЦИЈАЛНОГ САЗНАЊА СРЕДЊОШКОЛАЦА У ДОМУ

Полазни оквир васпитног рада је модел узајамног васпитања у коме су и васпитаник и васпитач активни и равноправни партнери у размени, у коме је васпитање сусрет људских бића са свим изазовима узајамног разумевања, уважавања и усаглашавања међусобних различитости. Равноправног улога у размени не значи да млади знају колико и одрасли. Специфичност односа васпитач-васпитаник огледа се управо у томе што је асиметричан однос: одрасли располаже са много више знања и о себи, и о свету и о онима које васпитава. Међутим, да би могао да пружи праве и правремене подстицаје за развој младих људи са којима ради, васпитач треба да буде отворен да прима и уважава оно што му они саопштавају, да настоји да садржај размене сагледа из њиховог угла без наметања својих ставова, да негује атмосферу поверења, без процењивања и критике. Задатак васпитача је да чује развојне потребе васпитаника, разлучујући их од својих очекивања и предубеђења, да им да могућност да бирају и сами одлучују а не да им намеће готова решења, да настоји да их чује и разуме нарочито у оним ситуацијама кад њихово понашање није у складу са вредностима које би желео да им пренесе. Укратко, асиметрија у знању и животном искуству која постоји између васпитача и васпитаника може да буде подстицајна уколико је васпитање засновано на неговању:

- самосталности и активне улоге адолесцената у процесу васпитања, која се нипошто не сме редуковати на улогу ученика;
- аутономне, унутрашње мотивације а не принуде и спољашње контроле;
- самодисциплине и личне одговорности; а не послушности из страха од казне;
- поштовању ауторитета зато што он нуди знања, умења и подстицаје за развој, а не због принуде или страха од казне.

I. ЦИЉ ВАСПИТНОГ РАДА

Основни циљ је развој аутономне, компетентне, одговорне и креативне личности отворене за дијалог и сарадњу, која поштује и себе и друге.

У практичном раду разликујемо више нивоа реализације тог циља:

1. олакшавање процеса адаптације на дом и подстицање социјалне интеграције - успостављање и развијање односа пријатељства и сарадње са вршњацима и одраслим у дому, толеранције за различитости,
2. подстицање развоја свести о себи - свести о свим аспектима личности (физичком, практичном, социјалном и психолошком), о личном интегритету и особености уз познавање сопствених могућности и ограничења,
3. подстицање и проналажење оптималних стратегија за решавање индивидуалних проблема и криза како актуелних тако и будућих,
4. подстицање социјалног сазнања и социјалних односа,

5. развијање комуникативне способности, вештина ненасилне комуникације и конструктивног разрешавања сукоба са вршњацима и одраслима,

6. формирање аутономне моралности, изграђивање система моралних и других вредности.

Сви ови нивои реализације обавезни су за све домове ученика.

II. ПРОГРАМСКИ ЗАДАЦИ И САДРЖАЈИ ВАСПИТНОГ РАДА У ДОМУ

1. Олакшавање процеса адаптације на дом и подстицање социјалне интеграције

1.1. Упознавање са домским контекстом. Сусрет родитеља, васпитача и ученика. Размена о узајамним очекивањима, потребама и захтевима, тешкоћама, везаним за промену средине одрастања. Изграђивање активног односа између породице и дома. Сваки дом би могао да има свој проспект или „личну карту“ са основним информацијама које је важно да знају родитељи и васпитаници.

1.2. Активно учешће свих ученика у изради правила понашања у дому. Заједничко прављење листе правила понашања - кућног реда, је битан предуслов да би она могла да постану заиста прихваћена од свих ученика у дому. Разликовање правила која су нужна за нормално одвијање живота у дому и оних која се у договору свих чланова групе могу мењати. Договор о поступку мењања правила, постизање сагласности о томе да, док се не успоставе нова, важе стара правила ма како оспоравана она била. Заједничко доношење одлука о томе како да се санкционишу кршења правила.

1.3. Адаптација на живот у дому; одвајање од родитеља; проблеми у вези са тим; конфликт и усклађивање потребе за приватношћу и самоћом и потребе за блискошћу и дружењем. Доживљаји изолованости или одбачености, како их превазићи, обезбеђивање отвореног канала за комуникацију о томе, пружање социјалне подршке. Усклађивање различитих индивидуалних животних стилова и навика. Идентификовање и мењање образаца понашања који ометају развој код себе и других.

1.4. Одлазак из дома: стварање домског ритуала, свечаности растајања и испраћања оних који одлазе. Стварање услова за повремене контакте и размену између бивших и садашњих ученика у дому ("дан отворених врата дома").

2. Подстицање развоја свести о себи

2.1. Подстицање самопоуздања и самопоштовања, познавање и прихватање сопствених вредности и ограничења, учења видова самопотврђивања без агресивности и уз уважавање других;

2.2. Освешћивање и култивисање осећања, уочавање везе између осећања, потреба, мисли и акција, учење техника контроле осећања (превладавање негативних осећања - страха и страховања, туге, беса, љубоморе, зависти; неговање позитивних осећања). Преузимање личне одговорности за сопствена осећања и поступке;

2.3. Откривање својих потреба, освешћивање последица које могу настати услед сукоба различитих потреба, усклађивање различитих потреба, операционализација поступака који воде задовољењу потреба и јасних захтева себи и другима у вези са тим;

2.4. Психосексуални развој. Сагледавање телесних, психичких и социокултурних аспеката сексуалности. Односи међу половима. Сексуалне потребе и сексуална обавештеност. Сексуално насиље. Превенција полних болести;

2.5. Однос према будућности. Формулисање животних циљева. Прављење личних пројеката за будућност. Професионална оријентација.

3. Развијање оптималних стратегија за решавање индивидуалних проблема и криза како актуелних тако и будућих

3.1. прихватање личних проблема и животне кризе као изазова за развој, изграђивање и коришћење ефикасних техника за решавање проблема и доношење одлука (идентификовање проблема, избор стратегија за његово решавање, сагледавање могућих алтернативних акција, антиципирање последица сопствених одлука и акција;

3.2. Стрес: извори, утицаји суочавања и механизми превазилажења; изграђивање контроле, коришћење техника релаксације, социјалне подршке;

3.3. Суочавање са губицима, неуспехом. Стратегије самоподршке и постављање реалистичних циљева. Јачање личне контроле и истрајности;

3.4. Агресивно испољавање - вређање, претње, физички обрачун и слична непожељна понашања, разликовање инструменталне од агресије умерене на повређивање другог. Разумевање узрока агресивног понашања, препознавање потреба које стоје у основи агресивног иступа како би могли да усмере свој или туђи бес конструктивно. Утицај медија на агресивно понашање. Проблем реинтеграције и ресоцијализације.

3.5. Ризична понашања: зависности (пушење, алкохолизам, наркоманија) зашто се јавља потреба за тим, последице по развој личности, могућности помоћи.

4. Подстицање социјалног сазнања и социјалних односа

4.1. Разумевање других људи, њихових намера и поступака, различитих међуљудских и социјалних односа; образаца социјалног понашања. То је онај облик интелектуалних активности који је предуслов и саставни део социјалне интеракције и учешћа у социјалној групи;

4.2. Развијање толеранције према разликама у мишљењима, ставовима, особинама, навикама, изгледу, укусима, потребама;

4.3. Успостављање, неговање и развијање односа са другима. Пријатељство. Сараднички однос. Односи полова. Љубавни однос. Односи међу генерацијама. Односи у породици, школи, дому. Фактори који доводе до повезивања и нарушавања односа;

4.4. Сарадња у дому. Прављење заједничких пројеката којима се побољшава квалитет живота у дому;

4.5. Социјални притисак, разматрање конструктивног приступа у таквим ситуацијама. Ривалство и такмичење. Развијање система уверења и социјалних вештина које ће омогућити узајамно поштовање и усаглашавање.

5. Развијање комуникативне способности, вештина ненасилне комуникације и конструктивног разрешавања сукоба са вршњацима и одраслима

5.1. Развој вештина ненасилне, кооперативне комуникације. Активно, пажљиво слушање другог без предрасуда, тумачење критике и самопотврђујућих очекивања. Развој емпатије - саосећајног уживљавања и осећања и потребе другог. Јасно изражавање својих опажања, осећања и потреба, представљање јасних захтева без оптуживања и критиковања и пребацивања одговорности за њих на другу особу. Разликовање Ја порука од Ти порука (којима се одговорност за сопствене поступке и искуства приписује другоме). Конструктивно одговарање на критику и напад;

5.2. Познавање невербалне комуникације и њених особености

5.3. Сукоби: структура сукоба и уобичајени начини понашања у сукобу. Динамика сукоба, стратегије и стилови понашања у сукобу и могући исходи. Ненасилно конструктивно решавање сукоба који води обостраном добитку. Неспоразуми и сукоби са вршњацима, стратегије решавања. Сукоби са родитељима.

Сукоби са наставницима и васпитачима. Начини решавања интерперсоналних и групних конфликта.

6. Формирање аутономне моралности, изграђивање система моралних и других вредности

Критички однос према вредностима израженим у мас медијима, култури, непосредном окружењу.

III. МЕТОДЕ, ОБЛИЦИ И СРЕДСТВА ВАСПИТНОГ РАДА У ДОМУ

Облици рада су: индивидуални (разговор), фронтални (предавања) и групни у оквиру кога се могу даље разликовати:

1. дискусионе групе - разматрање неког проблема или плана или програма активности који је релевантан за све.

2. едукативне радионице - чији је основни циљ стицање знања кроз размену о темама које су релевантне за адолесценте али и подстицање неких базичних когнитивних процеса - логичког расуђивања, закључивања, аргументовања властитог става, планирања радних и рекреативних активности итд. Основна разлика између дискусионе групе и радионица је што се у радионицама подразумева укључивање свих учесника по унапред припремљеном сценарију који се састоји из низа активности различитог типа (цртања, покрета, вербалних исказа) структурираних тако да подстакну размену и искуствено учење. Важна одлика радионице је игровни контекст који омогућује да размена буде спонтана и аутентична.

3. психолошке радионице за развијање свести о себи и социјалног сазнања. Елаборација личних искустава и животних проблема који се кроз процес размене у групи прерађују, освешћују и интегришу.

4. радионице усмерене на развој комуникативних и социјалних вештина за конструктивно решавање сукоба.

5. креативне радионице - чији је основни циљ подстицање и развијање дивергентног изражавања (драмске, ликовне, литерарне).

Средства: у групним и фронталним облицима рада могу се користити техничка и културна помагала (филм, видео, ТВ итд).

ПРОБЛЕМАТИКА СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА У ДОМОВИМА УЧЕНИКА

I. ЦИЉЕВИ РАДА У ОБЛАСТИ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА УЧЕНИКА

Циљ васпитања за слободно време је оспособљавање (и култивисање) ученика да, слободно време, било индивидуално или групно испуњавају на основу својих потреба, жеља и интересовања. Задатак васпитача у домовима је усмерен ка стварању могућности за квалитетно испуњавање слободног времена ученика.

Циљеви слободног времена су: развој личности, одмор, забава и разонода.

Слободно време афирмише културне вредности које су усмерене на развијање, оплемењивање и неговање духа младих људи.

Оно је у функцији развијања могућности и склоности које имају индивидуалну и друштвену вредност и налази сврху у себи самом, одвојено од непосредних обавеза.

Циљ слободног времена је да развија појединачну осећајност ученика, пружи задовољство и уживање, понуди ученику психолошку перцепцију слободе, да буде окарактерисано игром која има циљеве у себи самој.

Задатак је дома да понуди услове за остваривање и задовољавање потенцијалних, аутентичних и свакодневних потреба ученика у слободном времену, а васпитача да ствара могућности за квалитетно испуњавање његовог слободног времена: да саветује, упућује, даје пример, информише, објашњава, тумачи, указује

на грешке, помаже у проналажењу стварних потреба, учествује у организацији разноврсних активности.

Улога васпитача је да понуђеним садржајима предупреди пасивност и осећај празнине у времену ученика којим они релативно слободно располажу.

Активности у току слободног времена су квалитативни показатељи који одсликавају истинску природу и задовољство ученика у активностима које су добровољно изабрали.

II. САДРЖАЈИ И ОБЛИЦИ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА У ДОМУ

Садржаји у слободном времену су одређени потребама ученика било да их бирају међу предложеним активностима, или да их сами предлажу.

Они се остварују:

- учествовањем и личном иницијативом на супрот пасивности;
- спонтаношћу и саморазвојем уместо потпуно програмираног слободног времена,
- друштвеним контактима и сусретима са пријатељима у групним и заједничким доживљајима на супрот осећају усамљености;
- опуштањем и ослобађањем од обавеза и одсуством сваког оптерећења;
- разономом и забавом на супрот незадовољству и диктатима свакодневице.

Ученици, као реципиенти културних садржаја, своје потребе могу задовољити посетама:

позориштима
галеријама
културним центрима
концертима
биоскопским представама
музејима
споменицима културе
спомен кућама
спомен парковима
археолошким налазиштима
историјским налазиштима
итд.

Ученици треба да буду информисани о важнијим културним догађајима, да учествују у њима развијајући тај партиципативни стил живота: овакве информације, писмене или усмене, треба да подстичу активност у жељеном правцу.

Слободно време, пре свега, треба да укључи забавне активности ученика. Забава, као смена утисака, отклања незадовољство и пренапрегнутост ученика, ствара простор за разоноду, уживање, опуштање, подстиче жељу за сопственим изгледом и анимира позитивну енергију ученика.

Дом ученика може организовани следеће активности:

- забавне игре - квизови
- диско вечери - приредбе и друге облике забаве.

Рекреативним активностима ученици се баве у слободном времену. Ове активности се не заснивају на строгом придржавању прописаних правила, већ договорно, према свеукупним условима ученици слободно одређују активност и број учесника, простор, време, справе, реквизите итд.

Рекреативне активности би требало да буду:

- разноврсне, како би задовољиле различита интересовања;

- добровољне и неспутане, без принуде, уз блага усмерења и обавештења, како би се избегла исцрпљујућа концепција слободног времена и било која врста претеривања;

- временски и просторно неодређене ни почетком ни крајем, ни временом трајања.

Насупрот рекреативним активностима, ученици се могу самоиницијативно или упућивањем усмерити ка такмичарским активностима.

Спортско-такмичарске активности изискују тачно познавање и беспрекорно поштовање прописаних норми и правила за одређену спортску активност.

Наведене културно-забавне и спортске активности (према условима за рад који постоје у дому и интересовању ученика) обавезне су за све домове ученика и треба да узму у обзир:

- формирање спортских и културно-забавних секција;
- активно тренирање и вежбање под стручним надзором;
- укључивање у регионална и републичка такмичења.

Очекивани ефекти слободног времена огледају се у опуштању, окупљању, оживљању, спонтаности, осећању учествовања и друштвеним контактима, у размишљању о себи и другима, у проширивању видика у бризи за себе.

III. ОБЛИЦИ, МЕТОДЕ И СРЕДСТВА У ПЛАНИРАЊУ СЛОБДНОГ ВРЕМЕНА

Потребно је младе људе који привремено бораве у домовима упућивати на узоре, на морално деловање и честољубље, усмеравати на различите врсте спорта и свакодневне хобије. То мора бити пропагирано и праћено изналажењем највреднијих метода за ангажовање у слободном времену, без притиска, али пропагандом у најпозитивнијем смислу речи, нарочито оне активности које су у функцији развоја личности и значајан елемент културног развоја и контакта са другим људима. Све ове наведене активности, које се методички морају дозирати, допринеће стварању равнотеже и хармоније која је неопходна у функционисању домова ученика.

Телевизија, спорт, популарне забаве, филмови и даље ће испуњавати значајан део слободног времена. Методски, слободно време треба повезивати са активностима које су усмерене на развој и образовање. Стваралачки моменти у слободном времену могу допринети да се изгуби разлика између обавезног рада и слободног времена ученика.

У том контексту неопходно је развијати такве методе које ће имати слуха за креативност и неговање способности, ширину интересовања и смишљено развијање потреба ученика. Програм активности креирају сами ученици уз помоћ и благо усмеравање васпитача и других специјалиста из ових области. Активности ученика у слободном времену реализују се у дому и у разним другим секцијама у оквиру којих се упражњавају слободне активности.

За сваку васпитну групу треба направити табеларни преглед слободних активности, у коме би се видела појединачна организованост ученика. Обрада појединих програмских садржаја треба да се одвија кроз дискусију, ангажовање стручњака, организовање округлих столова са мањим или већим групама ученика.

Начини реализације садржаја слободног времена треба да буду спонтани, уз подстицање самосталности ученика, што ће допринети жељеној ефикасности коришћења слободног времена у домовима ученика.